

KOZA U GRBU ISTRE PRILOG POZNAVANJU POVIJESNE POZADINE GRBA I ISTARSKOG KOZARSTVA

JAGODA VONDRAČEK-MESAR
Muzej Prigorja
Sesvete, Trg Dragutina Domjanića 5

UDK 39(092)
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljeno: 15. 10. 1998.

U članku se analiziraju podaci o istarskom grbu, kako iz heraldičke literature, tako i iz ostalih raznorodnih izvora. Uglavnom se radi o oskudnim i današnjem čitatelju teško razumljivim prilozima, već i stoga što su bili namijenjeni ciljanoj, upućenoj publici. Posebnu poteškoću predstavljaju tekstovi, a takvih je većina, u kojima izneseni podaci o grbu nisu uopće ili nisu izravno dokumentirani. Stoga se, npr., pretpostavka o vremenu njegova nastanka, a podaci potvrđuju da ga je prvotno koristila Mletačka Republika, temelji na prikazu ovog grba s jedne strane na mletačkim, a s druge na zemljopisnim kartama ostalih europskih kartografa. Iznesena je i pretpostavka o tome kada ga je preuzela Austrija.

Članak također razmatra popularno tumačenje, koje su sugerirali i neki autori, a neki ga smatraju tako očitim da mu argumentacija nije ni potrebna. Naime, da je ova domaća životinja imala iznimno važnu ulogu u istarskoj povijesti (kulturi, umjetnosti, religiji i gospodarstvu), što je dovelo do toga da postane obilježjem u grbu.

UVOD: ISTARSKI GRB S KOZOM U NOVOM HRVATSKOM GRBU. O IZGLEDU ISTARSKOGA GRBA.

Proglašenjem suvereniteta 1990. godine, država je Hrvatska dobila nove službene državne simbole, grb i zastavu.¹ Na nezamjenjivoj staroj trobojnici našao se novi grb, zapravo nekoliko historijskih nacionalnih grbova ukomponiranih u novu cjelinu.² Među njima se nalazi istarski grb u kojem je koza. Dok su nekim drugim historijskim

¹ U Narodnim novinama od 21. 12. 1990., br. 55, objavljen je *Zakon o grbu, zastavi i himni Republike Hrvatske: Grb Republike Hrvatske temelji se na povijesnim grbovima hrvatskih zemalja, nastalih tijekom proteklih stoljeća. Predstavlja ga štít podijeljen u dvadeset pet crvenih i bijelih polja sa stiliziranom krunom koja sadržava pet manjih štitova s povijesnim hrvatskim grbovima: najstarijim poznatim grbom Hrvatske, grbom Dubrovačke Republike, Dalmacije, Istre i Slavonije* (prema Borošak-Marijanović 1996:55).

² Ivo Banac, npr., iznio je na račun ovog grba više zamjerki: *Ovaj je grb prekompliciran, neheraldičan je u rasporedu, obliku i šarenilu grbovlja koji sačinjavaju njegovu metaforičnu "krunu" i nelogičan u izboru grbovlja zastupljenih u kruni...* (Banac 1991:26). Radi se o autorskom djelu Miroslava Šuteja. Moglo bi se pretpostaviti i da njegovo autorsko rješenje elementima od kojih se sastoji svjesno pristupa slobodnije negoli to zahtijevaju heraldička pravila, odnosno da ih namjerno ne uvažava. Uostalom, pravila kodificirana u vrijeme žive heraldike uvijek su u rukama autora grbovnog rješenja i konačan rezultat, odnosno (ne)pridržavanje, ovisi o njegovom znanju, raznim interesima i namjerama koje su često u potpunosti neheraldičke. Na Hrvate i hrvatske autore to se odnosi u jednakoj mjeri kao i na druge narode, dakako i ne samo slavenske, da uzmemo u obzir neke od najzanimljivijih, npr. J. V. Valvasora, P. R. Vitezovića, Mavra Orbina te Hristofora Žefarovića. Kritike na izbor upravo grba s kozom za Istru iznio je Petar Strčić, o čemu će još biti riječi.

grbovima pojedinih hrvatskih pokrajina posvećeni brojni stručni radovi, a bili su i predmetom rasprava i politizacija, o ovom se grbu malo zna i njegov je izbor prošao gotovo nezapaženo. Prevladava tek nejasna predodžba o tome da se radi o *starom* istarskom grbu.

U kontinuitetu od četiri stotine godina koliko smo mogli pratiti postojanje ovog grba, bilo u opisima bilo slikovnim prikazima, nailazimo na određene razlike. Naime, na kozu u skoku, zatim s jednom nogom podignutom, ili kozu koja stoji na četiri noge. Zatim, ima primjera da koza stoji na ravnom zelenom polju kao i na brežuljku, no najčešće osim same figure u grbu nema nikakve pozadine. Prikazi se razlikuju i po tome što su elementi grba izvedeni različitim bojama i tzv. *kovinama*. Npr., štit je obično plav, ali potvrđen je i zelen. Isto vrijedi i za pojedine dijelove kozinog zlatnog tijela. Npr., njeni su rogovi ponekad sitniji i manje naglašeni, ponekad veliki i upadljivi, te srebrni, crveni i purpurni. Upotrijebljene *tinkture*, a taj pojam obuhvaća *boje* (spomenute plavu, zelenu i crvenu) te *kovine* (zlatno i srebro), predstavljaju zasebnu temu u okviru opće heraldike, u koju za sada ne možemo ulaziti. Jednako tako kozu nalazimo okrenutu ulijevo i udesno. Prema heraldičkim pravilima, to nipošto nije svejedno, već ima strogo određena značenja, u što također za sada ne možemo ulaziti.

Heraldičkim rječnikom govoreći, ono što se vidi u grbu, dakle na štitu, ili je heraldički lik (što znači da je štit podijeljen na pravilne geometrijske likove i polja) ili jednostavna figura (a to može biti svaki lik prirode, stvaran ili izmišljen, prikazan u cijelosti ili samo jednim dijelom te bilo koji objekt umjetnosti i obrta) (*Enciklopedija likovnih umjetnosti 2*, 1962:526, pod *Heraldika*). Koza je dakle jednostavna figura, a to što se radi o domaćoj životinji ne predstavlja iznimku. Naime, u velikoj skupini četveronožnih životinja u heraldici su zastupljene divlje životinje (npr: lav, leopard, pantera, vepar, jazavac, jež), a ravnopravno njima domaće (konj, magarac, bik, bivol, krava, junac, jarac, koza, ovan, ovca, janje, svinja). Jedino su neke životinje kao jednostavne figure vrlo omiljene i u grbovima česte, za razliku od drugih. Naša koza pripada onima koje se u grbovima susreću rijetko (Zmajić 1971:22, 24-25, *Ottuv slovník naučný* 11, 1897:132, pod *Heraldika*).

U POTRAZI ZA MOTIVACIJOM.

PRILOZI PIETRA KANDLERA I MARIJANA GRAKALIĆA

Pregled nama poznatih radova koji se bave ovim grbom pokazuje da su neki autori polazili od uvjerenja da se koza kao obilježje u grbu nije našla slučajno. Stoga su željeli rasvijetliti razloge i puteve koji su skromnu domaću životinju doveli na to uzvišeno mjesto.

U popularnom djelu o historijskim hrvatskim grbovima iz pera novinara Marijana Grakalića, starijeg, nalazimo potvrde o zastupljenosti ovoga grba u domaćim i stranim grbovnicima³, uz njegov komentar da nije obrađen u heraldičkoj literaturi. Grakalić se

³ Nismo mogli potvrditi da je dotični grb prikazan u nekim izvorima koje citira Grakalić. Jedan od tih izvora pod naslovom *Grbovi Jugoslavije*, iz 1932. godine, album je za lijepljenje sličica koje su se prodavale s paketićima kave *Hag*. Predgovor s kraćom bibliografijom heraldičkih djela napisao je Emilij Laszowski. U tekstu uz sličicu

u svojem prilogu oslanja na jednog prijašnjeg autora i njegove radove o ulozi koze u istarskoj privredi i kulturi, u kojima se uzgred spominje i istarski grb. To je talijanski povjesničar i arheolog Pietro Kandler, koji je ovoj temi posvetio nekoliko članaka objavljenih sredinom prošlog stoljeća u tršćanskim novinama *L'Istria*. Utjecaj koji su na njega ostavile Kandlerove interpretacije najbolje ćemo razumjeti ako prvo opširnije prikazemo Kandlerov rad.

Iz prvog članka, iz 1851., god. saznajemo da je Kandler posjedovao kipić koze pronađen u okolici Trsta. Otkriće još jednog kipića u okolici Pirana povezo je s kipovima koza i prikazima kozjih glava u plitkom reljefu, za koje kaže da su česti na cijelom istarskom tlu, npr. na javnim mjestima u Trstu, Puli i Poreču. Sve je to protumačio postojanjem drevnog kulta koze u Istri.⁴

Razlog nastanku tog kulta Kandler vidi u dobrobiti koju su koze pružale stanovnicima Istre. Naime, da je vlakno koje se dobivalo od kozje dlake bilo toliko kvalitetno i poznato da ga je među prirodnim znamenitostima Rimskog Carstva spomenuo sam Plinije Stariji. Kandler kod Plinija nalazi i podatak da se dlaka istarskih, portugalskih i škotskih koza miješala kako bi se dobilo vlakno za izradbu dugodlakih pokrivača, što smatra potvrdom da se istarskom kozjom dlakom trgovalo po cijelom Carstvu. Vjerojatno stoga što se radi o novinskom članku, Kandler nije smatrao potrebnim navoditi da se poziva na djelo *Naturalis historiae* i nije naveo mjesto na kojem se nalaze dotični podaci.

Nadalje, potvrdu o kontinuiranom razvijenom kozarstvu u Istri Kandler nalazi u instituciji pašnjačkih prava. Iako se radi o pašnjacima za ovce, naglašava da usprkos propisima koji još od ranije zabranjuju držanje koza, njihov uzgoj nikada nije napušten. Baš naprotiv, navodi primjere o tome da se za poboljšanje domaćih vrsta u novije vrijeme uvoze i angorske koze. Klima i tlo tako su pogodni da je kozarstvo za Istru gotovo nezaobilazno. Navodi, nadalje, da su brojna brda i brežuljci dobili imena prema talijanskom ili keltskom nazivu za kozu, za što ne donosi ni jedan primjer⁵, a po latinskom ili grčkom nazivu za kozu da je dobio ime grad Kopar.

Swime što je iznio Kandler sugerira da je ukorijenjenost koze u istarskoj tradiciji dovela do njezinog postupnog prerastanja u simbol (sic!) Istre te u srednjovjekovni grb Istarske marke (markgrofovije), o čemu međutim više ništa pobliže nije rečeno.

grba Istre on se poziva na tri izvora, Valvasorovo djelo, čiji je naslov pogrešno naveden kao: *Opus Insigniorum 1689*, isto vrijedi i za Lindovo, koje navodi kao: *Staedewappen* te Stroholovo: *Oesterreichische Wappenrolle (Grbovi Jugoslavije 1932:10)*. Teško je ustanoviti u kojem je smislu Laszowski upotrijebio Valvasorov *Opus Insignium Armorumque*, jer nije citirana stranica na koju se poziva, a osim naslikanih grbova i njihovog indeksa u tom djelu nema popratnog teksta. Već uvid u indeks potvrđuje da istarski grb u djelu nije prikazan (Valvasor 1993:371-388). Grakalić pak donosi opis ovog grba prema Laszowskom, oslanjajući se i na njegove izvore, dakle osim na Valvasora i na H. G. Strohla (Grakalić 1992:71), što je u slučaju H. G. Strohla ispravno (Strohl 1900:X). Prema Grakaliću, ovaj je grb prikazan u djelu O. T. von Hefnera (Grakalić 1992:73), što, prema našem uvidu, ne stoji (Hefner 1859).

⁴ Međutim, pregled arheološkog materijala i epigrafa predrimске i rimske epohe ne potvrđuje postojanje kulta koze u Istri (Degrassi 1970:615-632).

⁵ U Istri su zaista česti takvi toponimi: Capris, Caprile, Cavrano, Cavrila, Caviago, Caverie, Isola Capraria, Cavrera, Val (di) Cavisana, Monte Cassacavre (Zaniboni 1948:69).

Nadalje, objašnjava da se taj grb nije koristio za mletačke vladavine, dakle na tlu mletačke Istre do *okupacije* i tog dijela Istre od strane Austrije, koja ga je učinila obilježjem cijele Istre ujedinjene pod njezinom vlašću:

Nel medio tempo lo stemma del Marchesato d'Istria si era una capra d'oro colle corna d'argento su campo azzurro; questo stemma andato in disuso nel tempo di governo veneto, fu riassunto dall'Austria all'occupazione della Provincia e tutto giorno viene usato dal Pricipe (Kandler 1851:135).

Smatramo da je u ovim sažetim no nedokumentiranim tvrdnjama sadržana sljedeća pretpostavka. Naime, da je austrijskoj vladarskoj kući za njezinu grofoviju u unutrašnjosti poluotoka, sa sjedištem u Pazinu⁶, taj grb naprosto preostao od ranije, od Istarske marke. Zanimljivo je da upravo on, Talijan, tvrdi da ga Mletačka Republika na svojem području nije koristila, no o tome će još biti riječi.⁷

U članku iz 1852. god. Kandler se поближе bavi brončanim kipićem koze pronađenim u okolici Pirana. Opisuje njegov izgled, dimenzije i oštećenja te navodi da potječe iz 1. stoljeća nove ere. Već u naslovu iznosi tvrdnju da se radi o simbolu Istre, što bi dotični nalaz kao i ostali česti prikazi koze trebali potvrditi. Čitatelje podsjeća da se taj, više od dva tisućljeća star simbol, jer da potječe još iz antičkih vremena, nalazi i u grbu Istarske marke:

In ambedue queste caprette, come nelle altre simili raffigurazioni che erano o sono frequenti nell'Istria, noi riconosciamo la provincia medesima divinizzata; la capra e tutto giorno il segno che si pone sugli scudi per indicare il Marchesato d'Istria, così che questa provincia anche nello stemma conserva attraverso venti secoli l'antico segno... (Kandler 1852:14; 1983:44).

Prerastanje u simbol Istre prikazuje se kao očekivano i razumljivo, ako se ima na umu da je koza od davnina uzgajana na istarskom tlu. Dotični kipići, po njemu, ukazuju na intenzivan uzgoj u antičko doba, a u novije vrijeme uzgoj postoji na imanju jednog istarskog plemića za čije su potrebe uvažane i angorske koze. Upravo činjenica da kipići prikazuju ostrizenu i neostrizenu kozu Kandlera upućuje na zaključak da se uvelike koristila kozja dlaka, što je, dakako, morala opravdati njezina kvaliteta. Na kraju ovog drugog članka on, međutim, priznaje da za to svoje tumačenje ne nalazi potvrdu u

⁶Začeci Pazinske grofovije ili, kako se naziva u Istarskom razvodu, *knežije*, datiraju u drugu polovicu 12. st. Tada je vlast nad pazinskim Kaštelom i pripadajućim posjedom u vlasništvu Porečke biskupije prigrabio grof Majnard od Schwarzenburga. Posjed je prerastao u veliki feud, koji se proširio unutrašnjošću te obuhvatio i dio istočnog obalnog pojasa Istre, a sastojao se od više gospoštija, nadarbina, feudalnih i crkvenih dobara. Kada je izumrla obitelj njezinih prvih vlasnika, feud je prešao u posjed Goričkih knezova a zatim, 1374. god., u posjed Habsburgovaca. Nakon što je 1521. god. unutar obitelji Habsburg izvršena dioba posjeda, Pazinska je knežija dodijeljena Kranjskoj. Preostale gotovo tri četvrtine područja Istre, širok zapadni obalni pojas te sjever i jug istarskog poluotoka, osvojila je Mletačka Republika, nakon čije propasti 1797. god. Austrija proširuje svoju vlast na cijelu Istru (Enciklopedija Jugoslavije 6, 1965:448, pod Pazin; 5, 1988:640, pod: Istra; 643, pod: Slabljenje jedinstvene feudalne vlasti).

⁷Grb s kozom, kao znak austrijskog suvereniteta, nije uveden neposredno nakon zaposjednuća mletačke Istre (Gruber 1924:250), dakle 1797. god., već, kako nam se čini, 1804. godine, o čemu će još biti riječi.

pisanim dokumentima. Naime, da se Plinijevi podaci, koje je prije pripisivao istarskoj kozi, odnose zapravo na ovcu, čija je vuna bila slična čekinji te se pomiješana s vunom drugih vrsta ovaca koristila u izradbi dugodlakih tkanina i tkanina četvorinastog uzorka. Ovaj je put naveo mjesto na koje se poziva, naime na *Naturalis historiae* VIII. 73.

U svojim je člancima Kandler velik prostor posvetio brončanim kipićima koza i oni zauzimaju jedno od ključnih mjesta u njegovim tumačenjima. Ništa nije rečeno o nalazištu tih predmeta ni o okolnostima njihova pronalaska. Naprotiv, u članku je opisao način na koji je do njih došao, a to je bila kupnja uobičajena pri trgovini umjetninama i antikvitetima. Sam je Kandler arheolog, no nije obrazložio po kojim je kriterijima jedan od tih kipića datirao u 1. st. poslije Krista. Kao da njegovom što većom starošću nastoji opravdati dovođenje u vezu s Plinijem, što međutim čini površno kao i kada kod Plinija nalazi da se spominje Škotska, što je zapravo grad Salacija u Portugalu.⁸

Potvrdu za svoja tumačenja Kandler nalazi i u instituciji srednjovjekovnih pašnjačkih prava. Podrazumijeva, zapravo, kako je unutar mnogobrojne stoke sitnog zuba velik udio morao pripadati kozama.

O mjestu na kojem se nalazi kozja glava u Trstu Kandler nije ništa pobliže, naveo, kao ni o javnim mjestima na kojima je inače česta, niti o ostalim spomenicima kozi. Možda su starost i stilske odlike spomenika i zgrada na kojima se ti prikazi nalaze mogli baciti više svjetla na ovaj problem. Kandler se, međutim, njima ne bavi niti ih uopće spominje. Za njega su to očite potvrde postojanja sveistarske tradicije antičkih korijena. Sve u svemu, tumačenje o antičkom podrijetlu koze kao simbola Istre nije uvjerljivo, a pogotovo je upitno može li se koza uopće smatrati simbolom Istre.

Obratimo sada pažnju Grakalićevu prilogu. On ne smatra spornima tvrdnje o iznimnoj koristi od koza te o kultu koze u antičkoj Istri, za što se poziva na Kandlerov članak iz 1852. god.⁹ Donosi i prijevod tog članka te u njemu kao neosnovano odbacuje tumačenje da arheološki nalazi, tj. kameni spomenici i metalni kipići koza, potvrđuju

⁸ U prijevodu M. Križmana, dotično mjesto kod Plinija glasi:

Naturalis historiae, 8, 191 (8, 73): *Ne strigu svagdje ovce, nego se u nekim krajevima zadržava običaj čupanja vune (...)* Vuna Istre i Liburnije bliža je čekinji negoli pravoj vuni, nije pogodna za novu odjeću, a tako ni ona četvorinasto pletena vuna što je Salacija preporučuje u Luzitaniji. Slična je vuna oko Pisina u Narbonskoj pokrajini, slična je i egipatska: od nje napravljena, a uporabom istrošena, odjeća oboji se, pa opet traje čitav vijek (Križman 1979:249). Nedoumicu bi moglo izazvati to što se navodi kako dotičnu vrstu vune Salacija preporučuje u Luzitaniji kao da se radi o nekoj osobi. Zapravo se radi o gradu Alcacer do Sol, u rimskoj pokrajini koja približno obuhvaća današnji Portugal. Enciklopedijsko djelo *Prirodopis* zbirka je povijesnih, zemljopisnih i ostalih raznorodnih podataka koje je Plinije i sam sakupljao i bilježio i preuzimao od svih dostupnih, bilo rimskih, bilo ostalih, uglavnom grčkih autora. Upravo je način na koji se spominje Salacija primjer čestih nepreciznosti u njegovom tekstu uslijed *mehaničkog i površnog povezivanja podataka u neprekinut tekst* (Križman 1979:224).

⁹ Grakalić navodi da dotični Kandlerov članak nosi naslov: *Sulla capra, simbolo dell' Istria* (Grakalić 1990:72). Prema našem uvidu, naslov tog članka glasi: *Di una capretta in bronzo, simbolo dell' Istria* (Kandler 1852:14-15; 1983:43-44).

da je *Istra imala svoj grb u pretheraldičko vrijeme* (Grakalić 1990:72-73). Čini se da je do takvog zaključka došlo tako što je starost samog *simbola*, kako Kandler dosljedno naziva kozu, a tu starost procjenjuje na više od dva tisućljeća, shvaćena kao kontinuirano postojanje istarskog grba.

Grakalić ne navodi izvor ili tumačenje nekog drugog autora i ne argumentira svoje zaključke vlastitim istraživanjima ni primjerima tvrdeći da je nesumnjivo koza u antičko vrijeme predstavljala simbol Istre, koji je poslije preuzet u grb Istre. To je opet pokazatelj veće starosti toga grba u usporedbi s drugim hrvatskim grbovima te potvrda da počeci hrvatske heraldike ne zaostaju za počecima europske heraldike. Bez argumentacije se navodi i da je podrijetlo ovoga grba vjerojatno rimsko ili ilirsko *iz pretheraldičkog doba s time da je grb dobio potpuni heraldički oblik kasnije - u 11. st.* Pretpostavka o rimskim korijenima grba preuzeta je od Kandlera te proširena mogućnošću da uzgoj koza i sve što je iz njega moglo proizaći pripada ne samo rimskoj nego i ilirskoj baštini Istre. Grakalić ne govori izravno o nastanku ovoga grba, već samo neodređeno o tome da je *svoj potpuni heraldički oblik dobio u 11. st.* (Grakalić 1990:71-72). To bi zapravo značilo da grb postoji od 11. st.

U zaokruženoj slici kakvu Grakalić želi pružiti spominjući autore koji su dali prilog ovoj temi nije zaobiđen ni Plinije Stariji. Bez namjere da njime potkrijepi neku svoju pretpostavku, Plinijev osvrt u djelu *Naturalis historiae* naziva *zanimljivim svjedočanstvom o istarskoj kozi*. Naime, da istarske koze daju kvalitetnu dlaku koja je ravna onoj portugalskih i škotskih koza za izradbu dugih ogrtača. Također, da su klimatski i ostali uvjeti za kozarstvo vrlo povoljni a korist tolika da je koza u rimsko doba u Istri štovana kao božanstvo. Stoga su se na javnim mjestima i u kućama držali kulturni kipovi koza i po njoj se nazivali gradovi i brežuljci (Grakalić 1990:74).¹⁰

Plinijeva je bilješka, kako vidimo, nekritično preuzeta od Kandlera, a dodane su joj i tvrdnje o kultu koze te o podizanju kipova koza na javnim mjestima i u domovima u funkciji tog kulta. Slijedi i tvrdnja da su stanovnici Istre u rimsko doba po kozi davali imena gradovima i brežuljcima. Nalazimo ih i kod Kandlera, a nisu potkrijepljene statističkim ni bilo kakvim brojčanim podacima tvrdnje da su uzgoj koza i trgovina proizvodima dobivenih od nje predstavljali jedan od temelja egzistencije i seoskog i gradskog stanovništva Istre. Stoga se iznimno držalo do prava na pašnjake (Grakalić 1990:74-75).

Prema Grakaliću, upotreba grba s kozom zajednička je i mletačkom i austrijskom dijelu Istre, ali se uslijed različite heraldičke prakse u Mletačkoj Republici i u Austrijskom Carstvu on rjeđe pojavljuje na mletačkom području (Grakalić 1990:75), što, međutim, nije dokumentirao.

¹⁰ Nije citirano mjesto u Plinijevom *Prirodopisu* na kojem se ti podaci nalaze, no ono se spominje na str. 72 u prijevodu Kandlerovog članka iz 1852. god. (vidi napomenu 9). U tom prijevodu, međutim, nedostaje dio iz kojeg se vidi da je Kandler odustao od svojeg ranijeg tumačenja Plinijeve bilješke iz *Knjige VIII, 73*, nakon što je uvidio da se odnosi na istarske ovce, a ne, kako je prije mislio, koze: *Plinio nell' Istoria delle cose naturali sembra parlare delle pecore istriane anziche delle capre la dove nel Libro VIII. 73, narra che la loro lana fosse simile a pelo, e mista ad altra se ne facessero tessuti a lungo velo, ed a scacchiera* (Kandler 1852:15; 1983:44).

Podatak da je po kozi nazvan grad Kopar Grakalić preuzima od Kandlera (Grakalić 1990:74)¹¹ te, ne pozivajući se na neki grbovnik ni bilo koji drugi izvor, navodi da se u grbu toga grada i danas nalazi koza (Grakalić 1990:76). Prema našem uvidu, u grbu grada Kopra nalazi se Meduzina glava (Lind 1885:24; Zmajić 1971:36).¹² Nadalje, i kod Valvasora nalazi potvrdu da se koza nalazi u grbu grada Trsta (Grakalić 1990:75-76) što, prema našem uvidu, ne stoji.¹³

Grakalić ne spominje još jedan Kandlerov članak iz istih trčćanskih novina, po nastanku najraniji, iz 1849. godine, pod naslovom: *Stemma e titolo dell'Istria nell'Impero austriaco*. U njemu se vidi kako je došlo do toga da grb s kozom dovede u vezu s Istarskom markom. Naime, prvo je izričito napomenuo da mu, na njegovu žalost, nije poznat izgled grba Pazinske knežije (grofovije). Budući da ga nije pronašao, to ga je navelo na pomisao da knežija možda nije ni imala svoj zasebni grb. Kao argument koji bi tome išao u prilog navodi da i nakon što je Pazinska grofovija postala posjedom Goričkih grofova pa zatim Habsburgovaca, po feudalnoj je pripadnosti i dalje bila dijelom Istarske marke (markgrofovije). Otuda proizlazi da bi grb Istarske marke možda mogao biti ujedno i njezinim grbom:

Abbiamo l'umiliazione di dover confessare eserci ignoto del tutto quale fosse lo stemma della Contea... La deficienza di proprio stemma per la Contea d'Istria, potrebbe far sospettare che essendo in dipendenza, sebbene feudale sol tanto, dal Marchesato, avesse comune lo stemma coll'intera provincia (Kandler 1983:17).

U dijelu se članka raspravlja o pripajanju Pazinske knežije Kranjskoj te se dokumentira da ono zapravo nije provedeno. Pomalo zajedljivo komentira autore kojima ne spominje imena, no vrlo se providno to odnosi na Johanna W. Valvasora, koji *bi u svojem domoljublju željeli proširiti granice Kranjske tako da ona obuhvati dobar dio svijeta* (prevela autorica). Također se govori o vlasnicima koji su ovaj posjed stoljećima prodavali i preprodavali (Kandler 1983:18).

Kandler predstavlja i sljedeći dokument. Radi se o proglašenju Franje II iz 1804. god., u kojem on obznanjuje da za sebe uzima naslov monarha Austrije (*Imperatore d'Austria*), a zemlje koje mu pripadaju nasljednom monarhijom (*Impero ereditario*). U proglašenju je opisan novi grb monarhije te grbovi pojedinih zemalja koji se u njemu nalaze:

¹¹ U današnjoj je lingvistici općenito prihvaćena etimologija imena grada Kopra od lat. *Capris* (Skok 1972), *capra* (Šimunović 1976:50). Antonio Mirković navodi primjer *Kavrana* (od histro -romanskog *cavera* = koza) te *Capris*, što je staro ime poluotoka na kojem je izrastao grad Kopar (Mirković 1994:87).

¹² U *Vrelima i literaturi* na kraju svoje knjige Grakalić navodi jedan izvor koji je s ovim u vezi, ali ga u poglavlju o istarskom grbu ne spominje. To je kalendar *Istarska danica* za 1972. god. s prikazima grbova istarskih gradova među kojima je i grb Kopra u kojem se nalazi sunce s ljudskim licem (*Istarska danica*, 1971:63). Moguće je da se radi o nekoj varijanti grba koja je napuštena u korist one s Meduzinom glavom.

¹³ Prema Grakaliću, u izboru iz Valvasorovog djela, pod naslovom *Valvasorjevo berilo*, no nije navedeno na kojoj stranici, prikazana je panorama grada u bakrorezu i u njezinom lijevom uglu gradski grb. Radi se o razdijeljenom grbu u čijem se gornjem lijevom i donjem desnom polju nalazi koza (Grakalić 1990:75-76). Prema našem uvidu, u bakrorezu panorame Trsta nalaze se dva grba (Valvasor 1969:376). Onaj u lijevom uglu o kojem govori Grakalić, po našem mišljenju ne prikazuje kozu nego konja i to je vjerojatno obiteljski grb gospodara Trsta, grofa Johanna Phillippa, čije je ime u kartuši. Grb Trsta nalazi se u desnom uglu panorame (Fugger 1555:733, Valvasor 1971:121, Strohl 1900:10).

L'Istria comparisce fra gli Stati, s col titolo di Marchesa to; lo stemma suo e quello che usavasi nel medio tempo= una capra d'oro colle corna rosse, su campo azzurro (Kandler 1849:19). Istra, nazvana *Markgrofovijom*, a u to vrijeme cijela je pripadala Austriji, ima grb u kojem je zlatna koza crvenih rogova na plavom polju, *koji se koristio u srednjem vijeku*. Iz Kandlerovog se teksta, međutim, ne razabire je li podatak da se taj grb koristio u srednjem vijeku stoji u dotičnom dokumentu ili ga je sam dodao. Svaki će put u svojim kasnijim tekstovima navoditi da se taj grb koristio u srednjem vijeku za Istarsku marku ili markgrofoviju, kako smo mi preveli njegov termin *Marchesato*. Pod tim se nazivom s vremenom dakako mijenjao teritorijalni sadržaj.

Nadalje, Kandler izvještava i o promjeni grba Austrijske Monarhije godine 1806, (nakon što je Francuska 1805. godine Austriji oduzela nekadašnju mletačku Istru - op. autorice). U grbu Monarhije i dalje se nalazi isti grb u kojem je koza za Markgrofoviju Istru, pod čime se tada podrazumijeva samo Pazinska knežija (Kandler 1983:19-20).

I u ovom, kao i kasnijim dvama člancima o kojima smo već govorili, nailazimo na Kandlerovu tvrdnju da je grb u kojem se nalazi koza prvotno pripadao srednjovjekovnoj Istarskoj marki, što međutim nije potkrijepio. Iz toga izvlačimo dva moguća zaključka. Prvo, da on iznosi svoje tumačenje prema kojem dotični grb kontinuirano postoji od grba Istarske marke, preko grba Pazinske knežije do grba cijele Istre u okviru Austrijske Monarhije, pa u jednom razdoblju samo Pazinske knežije u okviru Austrijske Monarhije. Drugo, da u dotičnom dokumentu tako zaista stoji, no Kandler nije naveo izvor, a mi ga nismo mogli provjeriti, jer ga još nismo našli. Obratimo sada pažnju raznorodnim starijim izvorima.

KRONOLOŠKI SLIJED.

VENECIJA I AUSTRIJA (HABSBURGOVCI) KAO NOSITELJI GRBA

1. Beatiano Giuglio Cesare

Najranije, koliko nam je poznato, ovaj se grb spominje u djelu pod naslovom *Mletački grbovi ili opće grboslovlje* koparskog aristokrata, viteza Beatiana Giuglia Cesara, tiskanom u Veneciji 1680. god. Naglasimo da se grb spominje i da ne znamo da li je u tom djelu i prikazan. O karakteru koze, te otuda o njenu značenju kao obilježju u grbu, izneseno je sljedeće:

Na grbovima koza se predstavlja u svom prirodnom položaju, uglavnom osovljena na stražnje noge u činu uspinjanja. Simbol je naporna rada, jer značajka je te životinje da se hrani mekšim izdancima za koje se treba penjati, dok one koje se bez poteškoća mogu dostići s tla prepušta drugima. Stoga tko se okitio ovim grbom, pokazao je da mu je duh predan naporima i pregalaštvu, te da je krenuo slavnim putevima hvale, jer je muka majka svakog pothvata (...) Gio. Stobeo tvrdi da je koza pravi simbol muke i savjesne predanosti, zato onaj tko nije lijen i ništarija od nje može dobiti mnogo dobroga... (prema Dorigu 1994:83).

Za Beatiana nema nikakve sumnje u motiviranost izbora koze za obilježje u grb. Ne znamo, međutim, je li idealizirajući i uzvisujući njezine pohvalne osobine (*napori i pregalaštvo, muka i savjesna predanost, naporan rad, napori i pregalaštvo*) iznosi svoje proizvoljno tumačenje ili neku predaju koja je suvremenicima bila poznata, kao npr. u slučaju pučkog tumačenja lika pantere u grbu grada Cresa (Ćus-Rukonić 1989:8).

Zanimljivo je da Beatiano ovaj grb predstavlja između ostalih grbova *mletačkih kraljevstava i država*:

Peti je okrunjen markgrofskom krunom starog Istarskog Kraljevstva, o čijoj se staroj slavi i moći čita u Titu Liviju i drugim suvremenim autorima. Karlo Veliki proglasio ga je i nazvao vojvotinom a potom knežijom pod oglejskim patrijarhom. Ovaj štiti je plav, sa zlatnom kozom osovljenom na sve četiri noge, purpurnih rogova i udova. To je stari znamen ovog kraja, kako se vidi s mnogih sačuvanih medalja u uredu grofa Gio. di Lazzara, padovanskog viteza (prema Dorigu 1994:83).

Kada bismo raspolagali cijelim originalnim Beatianovim tekstom, možda bismo pronašli neki argument ili podatak o tome da Istarskoj marki, osim što to Beatiano tvrdi, zaista pripada ovaj grb. Također ništa nije rekao o njegovom podjeljivanju ili bilo što o nastanku.

Podsjetimo da se u Beatianovo vrijeme, a to je druga polovica 17. stoljeća, Pazinska knežija u unutrašnjosti Istre nalazi u posjedu Austrije a širok obalni pojas u posjedu Mletačke Republike. Nije stoga jasno koji dio Istre označava ovaj grb. Možda označava cijelu Istru, pogotovo ako uzmemo u obzir još jedan primjer, također iz druge polovice 17. st. Radi se o jednoj od zemljopisnih karata Vincenza Marie Coronellija, vodećeg mletačkog kartografa svog vremena. O njemu će još biti riječi, no sada se želimo osvrnuti na njegovu kartu iz 1696. godine, na kojoj na području Istre nije ucrtana granica između mletačkog i austrijskog dijela i ucrtan je jedino grb s kozom (Marković 1993:156). Iz takvog prikaza proizlazi da je Venecija u to vrijeme za cijelu Istru koristila grb u kojem je koza, što se podudara s podacima koje iznosi H. G. Strohl u svom heraldičkom djelu iz 1900. godine, da je ovaj grb, prije nego ga je preuzela Austrija, koristila Venecija:

Die Markgrafschaft Istrien fuhr eine rothbewehrte goldene Ziege im blauen Felde, ein Wappenbild, welches schon von den Venetianern fur dieses Land benutzt wurde (Strohl 1900:9).

Naziv *markgrofovija* Strohl vjerojatno koristi u smislu statusa koji Istra uživa nakon 1804. godine prema proglasu Franje II, kako nalazimo u Kandlerovom članku iz 1849. godine, o kojem je već bilo riječi.

I u jednom heraldičkom rječniku nepoznate godine izdanja nalazimo da se jednostavna figura koze pripisuje Veneciji:

GEIS oder ZIEGE

Goldene auf schwarzen Grund im blauen Feld. Istria, Venedig. (Dictionarium heraldicum oder Wappenbericht s.a:29).

2. V. M. Coronelli i Sanson

Nakon potvrde o postojanju ovog grba kod Beatiana iz 1680. godine, sljedeću nalazimo kod već spominjanog kartografa Vincenza Marie Coronellija. Naročito je važno imati u vidu da je taj redovnik augustinac bio *najuspješniji mletački kartograf 17. st.* Također, da je njegov rad *pomagao mletački senat priličnim sredstvima i zato je uživao glas službenog mletačkog kartografa* (Marković 1993:206).

U zbirci karata iz 1688. godine koja nosi naslov: *Mari, Golfi, Isole, Spiaggie, Porti, Citta, Fortezze, Ed altri Luoghi Dell' Istria, Quarner, Dalmazia, Albania, Epiro e Livadia*, ovaj je grb prikazan tri puta, svaki put s nekim različitim pojedinostima (Peić-Čaldarović 1995:21).¹⁴

Godine 1693. u Parizu je objavljena Sansonova karta Jadrana (Marković, 1993: 140-141). Izrađena je po Coronellijevom originalu koji je objavljen 1696. god. u Parizu (Marković 1993:156), pa ćemo se prvo osvrnuti na original. Na prostoru nepodijeljene Istre, jer granice između mletačkog i austrijskog posjeda nisu ucrtane kao da ne postoje, nalazi se jedino grb u kojem je koza (Marković 1990:156). Iz takvog kartografskog prikaza proizlazi da je Mletačka Republika dotični grb koristila za cijelu Istru, bez obzira na to što se unutrašnjost poluotoka nalazila pod austrijskom vlašću.

I na Sansonovoj je karti to jedini grb ucrtan na prostoru Istre. Osim što nije prikazana granica između mletačkog i austrijskog posjeda, Istra je uz crtu obale i uz kopnenu granicu obrubljena ružičastom bojom, što u još većoj mjeri sugerira da se grb odnosi na sveukupno područje poluotoka.¹⁵

Sljedeći Coronellijev prikaz ovog grba potječe iz godine 1694. i nalazi se u grbovniku pod naslovom: *Blasone Veneto Delineato e Descritto* (Peić-Čaldarović 1995:119).

3. Osvrt na doprinos J.V. Valvasora istarskoj heraldici

Iznenaduje što ovaj grb ne nalazimo u iscrpnoj i opsežnoj grbovnoj knjizi *Opus Insignium Armorumque* Beatianovog suvremenika Johanna Weicharda Valvasora (1641-1693), objavljenoj 1687-88. godine. Još od 14. stoljeća susjedna se Kranjska, habsburška nasljedna zemlja i Valvasorova domovina, širila prema Istri i postupno pripajala sve veće dijelove njezinog područja. Poslije 1521. god. i Pazinska je knežija postala pridruženim dijelom Kranjske, premda samo formalno, jer do pripajanja nije došlo. Valvasor je taj dio Istre na svojim putovanjima dobro upoznao i posvetio mu nekoliko poglavlja u svom djelu *Slava vojvodine Kranjske*. I u *Opusu* su, malo izmijenjeni u usporedbi s onima u *Slavi vojvodine Kranjske*, prikazani grbovi tadašnjih istarskih gradova i trgovišta (Valvasor 1971:121; 1993:17-27,39).

¹⁴ Dubravka Peić-Čaldarović navodi da je autoru ime P. Coronelli, dok mu je, prema Ivanu Pederinu, ime Vincenzo Maria Coronelli (Pederin 1991:21).

¹⁵ Coronelli na svojim kartama nije dosljedno poštivao pravilo prema kojem bi životinja prikazana u grbu trebala biti okrenuta u desnu heraldičku stranu, što je za gledaoca lijeva strana. Na karti iz 1696. god. koza mu je okrenuta u lijevu heraldičku stranu. Pogreška se sastoji u tome što se tako postavljena jednostavna figura očitava kao da se kreće unatrag umjesto naprijed (Otošec 1993:36,38,50,51,54). Sanson, koji se služio Coronellijevim predloškom, to je ispravio i na svojoj karti kozu pravilno okrenuo.

Opus insignium armorumque uključuje ne samo grbove Valvasorovog vremena nego i u prošlosti korištene grbove, zbog čega bismo još više očekivali da će biti prikazan i istarski grb s kozom. Naime, o tom se grbu kao vrlo starom govori u Beatianovom djelu iz 1680. god. a to je u vrijeme dovršenja *Opusa*, 1688. god., koliko znamo, jedina potvrda o postojanju ovoga grba. Mora da to Valvasoru nije bilo poznato. Zacijelo bi ga bio uvrstio u *Opus* i da ga je našao u grbovnim knjigama koje je konzultirao i iz kojih je crpio, među kojima je najvažnija ona Johanna Siebmachera.¹⁶ Zanimljivo je da je Pavao Ritter Vitezović, koji je u Valvasorovom dvorcu Bogenšperku boravio dvije godine, surađivao s Valvasorom i od njega učio, u svoju *Stemmatographiu* iz 1701. i 1702. godine uvrstio ovaj grb.

ZASTUPLJENOST GRBA S KOZOM NA TERENU

Ako je Mletačka Republika koristila grb s kozom za cijelu Istru, očekivalo bi se da će on biti čest i na terenu. Dosadašnja su istraživanja pokazala upravo suprotno. Naime, u nizu gradova s područja mletačke Istre, dotično Oprtlja (Radossi 1984-85:391), Poreča (Radossi 1985-86:429), Buja (Radossi 1983-84:389), Novigrada (Radossi 1988-89:381), Grožnjana (Radossi 1987-88: 260), Izole (Radossi 1986-87:472), Buzeta (Radossi 1980-81:546) i Bala (Radossi 1981-82:412) uz plemičke, cehovske, bratovštinske i općinske redovito se pojavljuje mletački državni grb s lavom-simbolom Sv. Marka evanđeliste. Prema tom istraživanju, ni u jednom od spomenutih gradova nije pronađen grb s kozom.¹⁷ Ako ga na mletačkom području i nalazimo, novijeg je datuma, kao npr. na otoku Cresu. Naime, nakon Napoleonovog pada, Austrija je ponovno stekla vlast nad Istrom te joj 1815. godine pripojila otoke Krk, Cres i Lošinj. Iz tog razdoblja, odnosno tridesetih godina 20. stoljeća, datira grb kože postavljen na pročelnu fasadu uljare u gradu Cresu (Ćus-Rukonić 1989:15). S početka je 20. stoljeća i grb uklesan na pročelju secesijske zgrade bivšeg liceja u Puli (Peić-Čaldarović 1995:119). Nisu nam poznati podaci o zastupljenosti grba s kozom na području Pazinske knežije.

PRETPOSTAVKA O VREMENU NASTANKA. TERMINUS POST QUEM.

Posebno značajnim smatramo sljedeći primjer. Radi se o 20 zemljopisnih karata na kojima je prikazana ili samo Istra, ili Istra zajedno sa susjednim područjima.

Na 17 karata, koje su izlazile u prvim ili drugim izdanjima različitih europskih atlasa, naime u godinama: 1525., 1540., 1545., 1552., 1560., 1569., 1570., 1573., 1575., 1578., 1589., 1593. uopće nema grbova. Nadalje, kartograf Wolfgang Lazius autor je dviju karata iz 1561. godine. Na svakoj od njih prikazano je 10 grbova zemalja koje okružuju Istru, ali ne i same Istre. Na karti Christiana Sgrootena iz 1578. godine,

¹⁶ Prema našem uvidu, ovog grba nema ni u izdanjima Siebmacherove grbovne knjige iz 1609. i 1772. godine, koje se nalaze u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

¹⁷ Mletački grb nije potvrđen npr. u Vodnjanu (Radossi 1982-83:464), no moramo imati u vidu i da su u spomenutim mjestima pronađeni i grbovi koji su tako oštećeni da ih nije moguće identificirati.

u kartuši se nalazi 11 grbova zemalja koje su prikazane na karti, a jedna od tih zemalja je Istra, ali njezin se grb ne nalazi u kartuši (Lago, Rosit 1978-79:93-179).

S obzirom na to da do sada nismo pronašli ni jedan primjerak istarskog grba iz 16. stoljeća, čini nam se da bi razlog mogao biti u tome što grb u tom stoljeću još nije postojao. Da je postojao, možda bismo potvrdu o njemu našli i u sljedećim izvorima iz 16. stoljeća, npr. u grbovnoj knjizi Svetog Rimskog Carstva i kršćanskih europskih zemalja (Schrot 1581). Nadalje, uzmimo kao primjer kroniku koja prati obitelj Habsburg i zemlje koje su joj pripadale do 1519. god (Fugger 1555). Tekst kronike popraćen je alegorijskim prikazima, portretima, prizorima bitaka i događaja iz života članova te dinastije, što je popraćeno brojnim grbovima ili su grbovi prikazani samostalno. Spominje se, dakako, i Istra, i to osnivanje Pazinske knežije i glad koja je pogodila Istru, ali samo letimično, vrlo šturo (Fugger 1555:180,1264). Niti na tom mjestu, niti drugdje u kronici ne nalazimo ovaj grb. Jedva da je moguće da bi se moglo raditi o propustu.

HERALDIKA NADAHNUTA PATRIOTIZMOM. PAVAO RITTER VITEZOVIĆ.

Povijest heraldike južnoslavenskih zemalja krije neslućena iznenađenja. Žudnja za ugledom koji donosi plemstvo i plemićki grb kao njegova etiketa obilježili su obiteljsku heraldiku brojnim falsifikatima. Sjetimo se samo famoznog slučaja Ohmučević.

Jedna je grbovna knjiga, ne obiteljskih već teritorijalnih grbova, nastala kao pokušaj njenog autora, plamenog rodoljuba Pavla Rittera Vitezovića (1652. - 1713.), da za svoju domovinu Hrvatsku poluči političku korist. Taj poznavalac heraldike, polihistor, kartograf, stručnjak za povijesne hrvatske granice te nadaren bakrorezac izdao je u godinama 1701. i 1702. *Stemmatographiu*, grbovnu knjigu u velikoj mjeri tendencioznog sadržaja. U Vitezovićevo je doba slabila osmanlijska moć u jugoistočnoj Europi pa su oslobođeni veliki dijelovi Hrvatske, što su Hrvati, dakako, ushićeno pozdravili. *Ali ubrzo dolazi do razočaranja koje je to teže što se vjerovalo, da će novooslobođeni krajevi biti vraćeni majci zemlji* (Horvat 1980:325). Vitezović je svojom *Stemmatographiom* bečkim carskim krugovima sve Slavene prikazao kao Hrvate u nadi da će u *novoj evropskoj orijentaciji... postići hrvatsku sveukupnost pod zaštitom habsburškom* (Horvat 1980:327). Stoga je za neke zemlje europskog jugoistoka koje nisu imale heraldičku tradiciju izmislio grbove, a neka grbovna rješenja prepravio pa ih predstavio kao grbove pojedinih južnoslavenskih, koje bi, po njemu, trebalo smatrati hrvatskima (Banan 1991:17-19).

Čini se da je osobni doprinos Vitezović želio dati i predstavljajući grb Istre, jedan od *dobro znanih i bez bilo kakvih posrednika* (Banan 1990:18). Popratio ga je sljedećim latinskim distihom u prijevodu J. Bratulića:

Lukama, pašnjacima i šumarcima bogata je Istra, Zemlja omiljena i prikladna mljekonosnim kozama. Slobodno je kozici, bogatoj gustom vunom, odreći se tvrdoglavosti: Onome tko je prihvati za rogove, dati će mlijeko i kožu (Vitezović 1994:81).

No, u popratnom tekstu nailazimo i na novost o kojoj se ni prije ni poslije više nije čulo:

Istra je prihvatila kozu na nebesko plavom štitu i na zelenom polju, što je grb vladara koji je kao posljednji nestao. Neki su joj pripisali ježa- histrika na grimiznom polju: jamačno je po tome nazvana Istrom- latinski Histria. Koza je među znamenjima oličenje mira, dobrote i blagosti; mlijekom je bogatija nego vunom, ipak ne pridonosi mnogo otmjenosti grba, a još manje jež, jer... gubica je njemu poduža nalikuje na prasca, kaže Klaudijan (prema Bancu 1991:126).

Istarski grb s jednostavnom figurom ježa, još k tome na grimiznom polju, prema našem saznanju, nije prikazan ni u jednom od konzultiranih grbovnika, niti se igdje drugdje spominje. Čini se da se ovdje Vitezović poigravao, zbog njihove sličnosti, latinskim nazivom Histria za Istru i Hystrix.¹⁸

I ne samo u slučaju ovog grba, Vitezović heraldiku hrvatskih zemalja prikazuje bogatijom nego što se do tada, prije njegove *Stemmatographie* znalo. Sebe predstavlja kao njezinog najboljeg poznavatelja, koji javnosti otkriva nepoznate pojedinosti. Tako npr. navodi da je njegov nosilac bio *vladar koji je kao posljednji nestao*, no to ostavlja bez objašnjenja. Možemo jedino nagađati o tome kojem je području Istre Vitezović pripisivao ovaj grb, tim više što je u *Stemmatographii* uvrstio i mletački grb u kojem je krilati lav s otvorenom knjigom - simbol Svetog Marka evanđeliste.

OD KOZE DO JARCA

Premda smo u vezi s ovim grbom nailazili na mnoge nepoznanice, njegovo je obilježje, odnosno jednostavna figura, uvijek bila koza. Iznenađenje stoga donosi jedan noviji heraldički leksikon, prema kojem se u istarskom grbu nalazi divojarac (Steinbock) na plavom polju (Oswald 1984:131-132).¹⁹

Ključ je zagonetke *Kundmachung des K.K.Ministerpraesidenten vom 3. November 1915. betreffend die Festsetzung*, naime, službeni akt nadležnog carskog tijela kojim se objavljuje da se u carskom grbu nalazi istarski grb u kojem je zlatni jarac crvenih rogova. Spomenuti je proglas okončao razdoblje dvanaestogodišnjeg rada, naime promjena, prilagođavanja i dotjerivanja austrijskog carskog grba (Neubecker 1997:90). Spomenuti heraldički leksikon, kako vidimo, nije naveo da se grb ikada mijenjao, pa ni da je u ranijoj verziji imao neku drugu, jednostavnu figuru.²⁰

¹⁸ Premda u prijevodu nalazimo riječ *jež*, čini nam se da bi *Hystrix* trebalo prevesti kao *dikobraz* ili *bodljikavo prase* (*Hystrix cristata*) (*Opća enciklopedija* 2, 1977: 330, pod *Dikobraz*, Belosteneć s.a.:362; *Lexicon totius latinitatis* 2, 1940:696). Naime, u osnovi etimologije riječi zapravo je: *trn, bodlja*, lat. *spinus* (*Dictionnaire etymologique de la langue latine*, 1959: pod *hystrix*).

¹⁹ Npr., u bečkom heraldičkom mjesečniku *Adler*, za svibanj 1897. godine nalazimo podatak da se u grbu Istre nalazi zlatna koza crvenih rogova; a u broju za studeni 1915. godine u grbu Istre nalazi se zlatni jarac (*Monatsblatt der kaiserlich - königlichen heraldischen Gesellschaft Adler* 17 (4), 1897; 59 (7), 1915).

²⁰ Nalazimo čak i varijantu: *U zelenom štitu zlatni ovan s velikim crvenim rogovima*, koja se čuva u Povijesnom muzeju Hrvatske. Uz podatke o materijalu i dimenzijama te inventarnom broju, kao podrijetlo je navedeno: *Predala Kadetska škola u Kamenici 1919* (Brajković 1976:70).

Nismo još našli službeno obrazloženje, no pretpostavljamo da postoji, o tome kako to da je jednostavna figura koze promijenjena baš u jarca. Možda bi negdje na tragu razmišljanja onih koji su donijeli takvu odluku mogao biti *Katekizam heraldike* s kraja prošlog stoljeća. U njemu se doduše koza ne spominje, no dotični *Katekizam* i nije išao za tim da nabroji baš sve životinje koje se mogu naći u grbovima. Zanimljivo je, međutim, da se za svaku vrstu jarca koja se u heraldici upotrebljava tumači da ishodi iz divojarca (Sacken 1893:67). Nadležni su krugovi iz toga možda zaključili da se kod postojećih grbova nešto može ispraviti i poboljšati, npr. da je koza sekundarna i možda pomalo iskvarena verzija pa bi pravilnije i izvornije bilo zamijeniti je jarcem. Pred nama je zadatak ovu pretpostavku bolje rasvijetliti i dokazati.

ZAKLJUČAK. ISTARSKI HRVATI I GRB S KOZOM

Kolike karike koje nedostaju dijele iznesene podatke o grbu i učena heraldička i pseudoheraldička razmatranja od činjenica na samom istarskom tlu? Ne raspolažemo nikakvim saznanjima o njegovim nacionalnim ili bilo kakvim inim konotacijama za žitelje Istre sve do prijelaza iz 19. u 20. st. U vrijeme izborne borbe za nacionalnu i političku afirmaciju istarskih Hrvata, u očekivanju izbora za Carevinsko vijeće 1907. godine, najčešće postavljano pitanje i karakterističan odgovor glasili su:

- *Za kega ćeš votat? Češ za kozu?*

- *To je tajna! Za kakovu vrajžu kozu!*

Na izborima se biralo između hrvatskih i talijanskih zastupnika, i u tom se kontekstu koza poistovjećuje s neprijateljskom, talijanskom stranom nasuprot hrvatskom trolistu, trojici hrvatskih kandidata: Laginji, Mandiću i Spinčiću (prema usmenom kazivanju Josipa Bratulića, 1994. god. za selo Sv. Petar u šumi). U jednom novinskom intervjuu Petar Strčić sažeto prikazuje situaciju koja predstavlja pozadinu ove anegdote. Naime, da je *taj lik u istarskim razmjerima došao u upotrebu tek u 19. st, a zdušno ga je forsirao tanak talijansko-talijanaški sloj, od kojega su ga preuzeli iredentisti i fašisti*. Kao što potvrđuje i Bratulićevo kazivanje:

Tu istu kozu istarski su Hrvati smatrali izrazitim simbolom romanstva i talijanizacije.

Uvrštanje upravo ovog grba u službeni grb Republike Hrvatske stoga je ravno podvali (Strčić 1996:21). Također, očito je da u ovom svjetlu treba promatrati neargumentirano Kandlerovo inzistiranje na tome da je koza simbol Istre, jer je poznato da je Kandler bio jedan od prvaka talijanskog iredentizma (*Enciclopedia italiana* 20, 1933, pod Kandler).

Da su istarski Hrvati doživljavali kozu kao *izrazit simbol romanstva i talijanizacije* potvrđuje i sljedeće:

Desetak godina nakon oslobođenja Venecije nije ni talijanska vlada pokazivala nikakva posebnog iredentizma. Kažemo posebnog, jer kad se preselila iz Firenze u Rim (2.VII.1871), bila je ipak na svečanosti izvješena i istarska zastava (Milanović

1969:381). Kako vidimo, i samo isticanje *istarske* zastave za istarske je Hrvate predstavljalo iređentističku provokaciju.

Za sada još ostaje neraskvijetljeno kako je došlo do toga da je ovaj grb prvotno koristila Venecija pa ga zatim preuzela Austrija, kako je naveo i Hugo Gerlad Strohl. Možda dokaz tome u prilog predstavlja proglas o kojem u svom članku iz 1849. god. govori Kandler. Naime, možda je Austrijska Monarhija 1804. godine preuzela taj grb od Mletačke Republike 6 - 7 godina nakon njezina ukidanja (1797. god).

Nedostatnost našeg poznavanja prošlosti ovog grba najviše dolazi do izražaja upravo kod pitanja o tome kako je došlo do toga da talijanaši i iređentisti u 19. stoljeću izaberu upravo kozu kao svoj amblem. Ako je Vitezović uvršta u svoju *Stemmatographiu*, vjerojatno je koza, za koju je Ivo Banac naveo da je pripadala jednom od općepoznatih grbova i bez bilo kakvih posrednika, na prijelazu iz 17. u 18. st. barem do neke mjere predstavljala nacionalno, hrvatsko obilježje. Drugim riječima, ako se moglo identificirati kao hrvatsko, ono se uklapalo u Vitezovićeve ideje i težnje o ujedinjenju hrvatskih zemalja pod habsburškim pokroviteljstvom. U tom bi svjetlu bilo razumljivo i što je u *Stemmatographiu* uvrstio mletački grb, jer je na taj način obuhvatio i Hrvate u mletačkom dijelu Istre. Teško je, međutim, danas ocijeniti da li je u to vrijeme, naime prije Hrvatskog nacionalnog preporoda, taj grb mogao biti prepoznat kao hrvatsko nacionalno obilježje te koji su ga slojevi hrvatskog naroda takvim smatrali.

USPONI I PADOVI ISTARSKOG KOZARSTVA. UVOD.

Vidjeli smo da se uvrštanje domaće životinje u grb u nekim slučajevima nastojalo obrazložiti dobrobiti koju je pružala ljudima. No kao da dobrobit sama po sebi još nije dovoljna, već se smatralo da su se koze morale uzgajati u velikom broju i ako ne baš prevladavati, svakako se isticati privrednom važnošću. S druge strane, odmah je važno naglasiti da se koze u Istri odavno ne uzgajaju te da se njihovo držanje i zakonom zabranjivalo. Stoga se i Ivi Jardasu, koji je opisao život, rad i gospodarstvo Kastavštine, sjeverozapadnog dijela Istarskog poluotoka, čini razumljivim da ih je u prošlosti moralo biti više:

Po Istre j' trebeda nekada bilo koz, aš je i va istarske šteme ale grbe koza (Jardas 1957:272).

Autori koji su zastupali to tumačenje nisu ga potkrijepili ni brojčanim ni statističkim podacima niti uvjerljivim pokazateljima neke druge vrste. Možemo li popuniti tu prazninu? Što nam o kozi i kozarstvu govore ostali, npr. arheološki, povijesni i etnografski izvori?

OD RIMSKOG DOBA DO DANAS

Najraniju potvrdu za uzgoj koza u Istri nalazimo u okolici Pule, naime u mjestu Vizače kod Vulture, rimskom Nezakciju. Arheološka iskapanja s početka stoljeća pokazala su da je uzgoj koza u vrijeme prije nego što su Rimljani osvojili Istru imao

prevagu nad uzgojem ostalih životinja. Većina je pronađenih životinjskih kostiju pripadala jednoj vrsti koze, a kosti ostalih vrsta domaćih životinja bile su rjeđe (Dorigo 1994:83).

Radi se, međutim, o usamljenom podatku iz tako davnog vremena i samo s jednog lokaliteta, da se ne može uzeti u obzir, pogotovo ne za cijelu Istru. Već je bilo govora o istarskom kožarstvu za vrijeme Rimskog Carstva, kako ga je intepretirao P. Kandler bazirajući se na nepostojećim podacima Plinija Starijeg.

O tome kakav je bio privredni život srednjovjekovne Istre, donekle se može zaključivati i prema onome kako ga odražava Istarski razvod. Prema Danilu, sudeći po važnosti koja se pridavala odredbama o pravu ispaše i napajanja stoke na razvođenim prostorima, stočarstvo je predstavljalo djelatnost od presudne egzistencijalne važnosti. Po mišljenju tog autora, u razdoblju od 12. pa gotovo do kraja 17. st., kada je cijela Istra zahvaćena krvavim ratovima, ratarska privreda propada i gotovo zamire. U takvim uvjetima dolazi do izražaja prednost uzgoja sitne stoke. Kada zaprijeti opasnost, ona se može skloniti i tako sačuvati, odlikuje se visokim prirodnim prirastom te osim mesa i mlijeka za hranu daje vunu i kožu (Klen 1976:46). Rekli bismo da se bolje okolnosti da koza dođe do izražaja ne mogu ni zamisliti.

Međutim, u samom tekstu Istarskog razvoda ne navodi se o kojoj se vrsti stoke uopće radi, no budući da se smatra da je to stoka sitnog zuba, treba računati i s kozama. Predodžbu o tome koliko je stoka sitnog zuba u Istri bila brojna, donekle možemo steći na temelju primjera, koji se doduše odnosi samo na jedno mjesto. Radi se o procjeni ratnih šteta počinjenih u tzv. ratu za Gradišku (1615-1618) za Višnjan na Poreštini. Naime, procijenjeno je da je prije rata stoke sitnog zuba bilo 3500, a 1617. godine 100 komada. Također, na mnogobrojnost koza u susjednom području, Kvarnerskom primorju, mogao bi ukazivati sljedeći podatak o plaćanju feudalne daće određenim brojem koza:

U Grobniku je daća na sulju (dohodak vlasteoski) vsaku dvajsetu kozu (Mažuranić 1908-1922:530).

Na temelju ovih neizravnih pokazatelja zaključujemo da su koze na istarskom tlu bile itekako brojne te egzistencijalno i privredno značajne.

Premda korisna i jedna od najrentabilnijih domaćih životinja uopće, koza je ipak na lošem glasu. Naime, odavno je uvriježeno mišljenje da predstavlja prijetnju šumama, zbog čega su držanje koza na svojem području zabranjivale još mletačke, a zatim francuske vlasti. Ogoljelost nekih dijelova Istre i jadranskih otoka, pogotovo kvarnerskih, pripisuje se kako iskorištavanju i sječi šuma od strane Mletačke Republike, tako i kozama, s time što različiti autori bilo jedno bilo drugo smatraju presudnim (Vitolović, 1971:330-333; Šumarska enciklopedija 3; 1987:345, pod Štete od stoke; Novak 1970:391). Kako se te zabrane nisu provodile uvijek jednako strogo, broj se koza naizmjenično smanjivao i povećavao, no uvijek su se uzgajale i dalje. Jedino su Čići, stanovnici Čićarije, među kojima ima i Rumunja, držali više koza od ostalog susjednog stanovništva, što pokazuju i historijski dokumenti. Naime, dok brojni patenti, uredbe i zakoni za Istru i susjedno slovensko područje od 18. st. strogo

zabranjuju držanje koza, Ćićima je ono dozvoljeno 1750. god. Iznimka je učinjena stoga što su odvodili koze u visoke planine kamo se ovce nisu mogle popeti, a gdje štete po šumu nisu bile ozbiljnije (Novak 1970:391).

Jedini statistički podaci o broju koza u Istri potječu iz novijeg vremena, iz 1900-1910. Rezultati popisa objavljeni 1920. god. u Zemljopisno- statističkom atlasu C. Battistija pokazuju da je *koza bilo 2551, s gustoćom od 0,5 grla po četvornom kilometru* (prema Dorigu 1994:83). Naime, u novijoj su povijesti i jugoslavenske vlasti, u uvjerenju da će to dovesti do obnove šuma, pogotovo onih na kršu, zabranjivale držanje koza. Tako su poslije 1953. god. gotovo istrijebljene pa se drže još možda jedino *uz kolac* (Mikulec s.a:1).

TRAGOV I U JEZIKU KAO ODRAZ NEKADAŠNJE GOSPODARSKJE VAŽNOSTI

U vrijeme između dvaju svjetskih ratova, kada koza u Istri odavno ili nema ili je njihov broj neznatan, ipak je zapaženo nešto što ne može biti slučajno. Ivo Jardas u govoru Kastavaca to komentira ovako:

Ne znam je pak po Kastafšćine bilo va staro vreme koza ni ne. Rekal bi človek, da je, aš je dosta umejak, ki se zovu Kozara i Kozarica. Sigurno su prvo tamo bile koze lego ofce. Zato se zove Kozara, aš mesto, ko je bilo samo za ofce, se zove staja (Jardas 1957:272).

Postojanje naziva za dijelove terena (mikrotoponime) te za objekte u kojima se drže ovce pokazuju kako mora da su nekada korišteni za držanje koza. Postojanje naziva *kozara* za objekt u kojem se za ljetne paše drže ovce potvrđeno je u mjestu Žejane na Ćićariji, planinskom području u sjeveroistočnoj Istri i to kod dvojezičnog istro-romanskog stanovništva (*Upitnica* Etnološkog atlasa Jugoslavije, Sv. 1, tema br. 22). Isti su naziv i za širu Ćićariju potvrdila novija istraživanja (Stojaković 1990:117). Da kozarstvo predstavlja vrlo staru-stočarsku djelatnost i u alpskom području, potvrđuju toponimi (nazivi potoka, zdenaca, zemljišta), koji su od svih naziva dobivenih tvorbom od imena životinja najbrojniji. Tome treba dodati i naziv *kozar* za pastira uopće te izraz *kozarenje* za napasanje bilo koje vrste stoke. Da je kozarstvo i u alpskom području stoljećima ustrajno odolijevalo svim zabranama, premda se broj koza povremeno smanjivao, potvrđuju učestali propisi, od kojih je najstariji iz 16. st. (Novak 1990:380).

ISTARSKO KOZARSTVO U KONTEKSTU MEDITERANSKOG KOZARSTVA

O velikom broju koza na otoku Braču svjedoče i autori koje dijele mnoga stoljeća, naime, Plinije Stariji i Alberto Fortis. Neizravnu potvrdu o držanju koza u prošlosti predstavljaju toponimi: ime otoka Kaprije, ribarskog naselja Kozarica na Mljetu, ime grada Trogira. Putopisci Mrazović i Rossler zatekli su krajem 19. st. i početkom 20. st. na otoku Mljetu kozu kao prevladavajuću domaću životinju. Nekadašnju brojnost i gospodarsku važnost koza te njihovu prevagu nad ovcama potvrđuju i suvremena kazivanja za otoke: Lastovo, Pag, Olib i Silbu (Stojanović 1978:13).

U jadranskom je pojasu postojalo više regija u kojima su koze imale prevagu nad drugim vrstama domaćih životinja. To su npr. okolica Metkovića (Rako 1947:40) i općina Obrovac u Bukovici, gdje su do nedavno koze bile najbrojnije uzgajane domaće životinje.²¹ U unutrašnjosti su koze u većem broju uzgajane u nekim dijelovima Gorskog kotara,²² brdskim predjelima Slavonije (Mažuran 1993:33) te na Majevici (Filipović 1969:54-56). Kozarstvo je predstavljalo i najvažniju granu stočarstva u mnogim dijelovima južne Srbije i Makedonije (Trifunoski 1986:65), što bi moglo biti značajno i za Istru, ako imamo na umu da su istarski Čiči, i to oni koji uz čakavski dijalekt hrvatskog jezika govore i rumunjski, vjerojatno doseljenici iz Makedonije.

Kada se promotri širi sredozemni prostor, za brojne se krajeve u njegovom europskom, afričkom te maloazijskom dijelu nalaze potvrde da je kozarstvo predstavljalo stočarsku granu ravnopravnu ovčarstvu, ali i da je ponegdje dominiralo. Hrvatski je etnolog Andrija Stojanović stoga pretpostavio da dotična sredozemna područja predstavljaju svojevrstni kozarski stočarski sloj (Stojanović 1978:16). Na Jadranu se po broju koza te po razvijenosti društvenih institucija i ostalih pojava vezanih za njezin uzgoj, kao nekadašnja tipično kozarska sredina ističe otok Mljet. Mljetska specifičnost u usporedbi s, koliko za sada znamo, većinom jadranskih otoka upravo je način na koji se koriste proizvodi dobiveni od koza. Naime, premda se drže i ovce, one se ne muzu, već se koristi jedino njihova vuna, dok se za prehranu koristi kozje mlijeko, najčešće kao sir (Stojanović 1978:10-11). Ove bi kulturne osobine svrstavale otok Mljet u spomenuti sredozemni kozarski sloj. U Istri se naprotiv, kao i drugdje na Balkanu, ovce muzu, po čemu ona ne pripada spomenutom mediteranskom kozarskom sloju.

Što se same domaće životinje tiče, kod koze u najvećoj mjeri dolazi do izražaja njezina osobina da uz vrlo male potrebe pruža ljudima veliku korist. Stoljećima je uz ovcu osiguravala život ljudima na kršu. Po cijeloj je jugoistočnoj Europi poznat mutapdžijski zanat (proizvodnja tkanine od kostrijeti) napose za konjsku opremu te korištenje kostrijeti miješane s ovčjom vunom za opremu pastira. Premda su po cijeloj jugoistočnoj Europi razasuta područja u kojima su osim ostalih vrsta stoke uzgajane i koze ili u kojima su koze najbrojnija, a za privredu najznačajnija vrsta stoke, etnolozi bi, koliko je to danas moguće, trebali ustanoviti kulturne specifičnosti vezane uz koze, kao u slučaju Mljeta.

²¹ *Čovjek je tu pravio ograde, u njima uzgajao i sačuvao šumu, koja je postala naknada za livade. Kako je lisnik, brst, glavna hrana koze, čovjek je, a da bi osigurao život sebi i kozi koristio te 'zračne livade'* (Rako- Mikulec-Karadjole-Križanović 1979:65).

²² O važnosti kozarstva u nekim dijelovima Gorskog kotara govori sljedeće kazivanje koje je zabilježio Rudolf Strohal: *Od nikoga vremena nam je oduzeto, što je za naše mjesto najpotrebitije, a to su koze, od kojih smo najviše živili. Mnogi bogati gazda posta je bez koz siromah (...) imade godina dvanaest mjeseci, a mi na ovoj visini, na kojoj se nalazi naš Mrkopalj, moramo ovo drugo blago ranit osam mjeseci, a koza je bila zadovoljna i sa zimskom pašom* (Gorski kotar 1981:906).

Izvori i literatura

- BANAC, Ivo (1991): *Grbovi - biljezi identiteta*. Zagreb.
- BELOSTENEC, Ivan (s.a): *Gazophylacium*. s. 1.
- BERTOŠA, Miroslav (1986): *Jedna zemlja, jedan rat*, Istra 1615 - 1618. Pula.
- BOROŠAK-MARIJANOVIĆ, Jelena (1996): *Zastave kroz stoljeća*. k.i. Zagreb.
- BRAJKOVIĆ, Vlasta (1976): *Grbovi, Grbovnice - Rodoslovlja*. Zagreb.
- ĆUS-RUKONIĆ, Jasminka (1989): *Heraldički Cres*. Cres.
- DEGRASSI, Attilio (1970): *Culti dell'Istria preromana e romana*. U: *Adriatica praehistorica et antiqua*, Zbornik radova posvećen Grgi Novaku, Zagreb.
- Dictionarium heraldicum oder Wappenbericht*. Beč - Prag - Trst, s.a.
- Dictionnaire etymologique de la langue latine*. Paris, 1959.
- DORIGO, Livio (1994): *Amaltea-dojilja bogova*. *Jurina i Franina* 58, Pula.
- FILIPOVIĆ, S. Milenko (1969): *Majeвица s osobitim obzirom na etničku prošlost i etničke osobine majevičkih Srba*. *Djela Akademije BiH*, XXXVI, Sarajevo.
- Enciclopedia italiana* 20. Rim, 1933.
- Enciklopedija likovnih umjetnosti* 2. Zagreb, 1962.
- Enciklopedija Jugoslavije* 3. Zagreb, 1965.
- Enciklopedija Jugoslavije* 4. Zagreb, 1988.
- Enciklopedija Slovenije* 5. Ljubljana, 1991.
- FUGGER, Hanns Jacob (1555): *Spiegel der Ehren des Erzhauses Oesterreich*. S. 1.
- Gorski kotar u književnosti. U: *Gorski kotar*, Delnice, 1981., str. 895 - 961.
- GRAKALIĆ, Marijan (1990): *Hrvatski grb*. Zagreb.
- GRUBER, Dane (1924): *Povijest Istre*. Zagreb.
- HEFNER, Otto Titan (1859): *Der Adel des Herzogthums Krain und Grafschaften Görz und Gradiska*. Nürnberg.
- JARDAS, Ivo (1957): *Kastavština*. *Zbornik za narodni život i običaje* 39, Zagreb.
- KANDLER, Pietro (1851): *Sulla capra, simbolo dell'Istria*. *L'Istria* 31 (6), Trieste.
- *** (1852): *Di una capretta in bronzo, simbolo dell'Istria*. *L'Istria* 4 (7), Trieste.
- *** (1983): *Stemma e titolo dell'Istria nell'Impero austriaco*. *L'Istria* 1846 - 1852., Trieste.
- KLEN, Danilo (1976): *Ekonomsko značenje razvođenja u Istri i Istarskog razvoda napose*. *Istra*, 3-4, Pula, str. 41 - 47.
- KRIŽMAN, Mate (1979): *Antička svjedočanstva o Istri*. Pula-Rijeka.
- Kundmachung des K. K. Ministerpräsidenten vom 3. November 1915. betreffend die Festsetzung*. Beč, 1915.
- LAGO, Luciano, ROSIT, Claudio (1978-1979): *Prikazivanja Istarskog poluotoka u atlasima 16. stoljeća Ortelia, De Jodea i Mercatora*. *Atti del centro di ricerche storiche* 9, Trieste - Rovigno, str. 93 - 179.
- L'Istria* 1846-1852. Trieste, 1975.
- Lexicon totius latinitatis*. Padova, 1940.
- Grbovi Jugoslavije*. Zagreb, 1932.
- Istarska danica* 1979. Pula, 1978.

- LIND, Karl (1885): *Stadt-Wappen von Österreich-Ungarn nebst den Landeswappen und Landesfarben*. Wien.
- MARKOVIĆ, Mirko (1993): *Descriptio Croatiae*. Zagreb.
- MAŽURAN, Ive (1993): Stanovništva i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine. *Radovi Zavoda za znanstveni rad u Osijeku*, HAZU, Osijek.
- MAŽURANIĆ, Vladimir (1908 - 1922): *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*. Zagreb.
- MIKULEC, A: *Kozarstvo jadranske obale i otoka u Hrvatskoj*, neobjavljen rukopis.
- MILANOVIĆ, Božo (1969): Biskup Dobrila i njegovo doba. U: *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb.
- MIRKOVIĆ, Antonio (1994): Tvrdokornost jedne koze. *Jurina i Franina* 58, Pula.
- Monatsblatt der kaiserlich-königlichen heraldischen Gesellschaft "Adler"* (1897): Mai 17 (4), Wien.
- *** (1915): November 59 (7), Wien.
- NEUBECKER, Otfried (1997): *Heraldry. Sources, Symbols and Meaning*. Luzern.
- NOVAK, Vilko (1970): *Živinoreja, Gospodarska in družebna zgodovina Slovencev - Zgodovina agrarnih panog*. Ljubljana.
- Opća enciklopedija* 2. Zagreb, 1977.
- OSWALD, Gert (1984): *Leksikon der Heraldik*. Mannheim - Wien - Zürich.
- OTOREPEC, Božo (1993): Valvasorjeva grbovna knjiga "Opus Insignium Armorumque". U: *Studije*, Ljubljana, str. 31 - 65.
- Ottův slovník naučný* 11. Praha, 1897.
- PEDERIN, Ivan (1991): *Jadranska Hrvatska u austrijskim i njemačkim putopisima*. Zagreb.
- PEIĆ-ČALDAROVIĆ, Dubravka (1998): Oblici hrvatskoga državnog grba u vrijeme nacionalnog pokreta 1848./49. godine. U: *Godina 1848. u Hrvatskoj*, k.i. (ur. Jelena Borošak- Marjanović), Zagreb.
- PEIĆ-ČALDAROVIĆ, Dubravka (1995): Istra. *Katalog muzejskih zbirki* 26 (ur. Vlasta Brajković), Zagreb.
- RADOSSI, Giovanni (1980 - 1981): Grbovi rektora i uglednih obitelji Buzeta. *Atti del Centro di ricerche storiche -Rovigno* 11, Trieste - Rovigno, str. 489 - 525.
- *** (1982 - 1983): Grbovi upravitelja i uglednih obitelji iz Vodnjana. *Atti del Centro di ricerche storiche - Rovigno* 13, Trieste - Rovigno, str. 355 - 384.
- *** (1883 - 1984): Grbovi upravitelja i uglednih obitelji iz Buja. *Atti del Centro di ricerche storiche - Rovigno* 14, Trieste - Rovigno, str. 277 - 306.
- *** (1986-1987): Grbovi rektora i uglednih obitelji Izole u Istri. *Atti del Centro di ricerche storiche - Rovigno* 17, Trieste - Rovigno, str. 303 - 357.
- *** (1984-1985): Grbovi rektora i uglednih obitelji Oprtlja u Istri. *Atti del Centro di ricerche storiche - Rovigno* 15, Trieste - Rovigno, str. 279 - 310.
- *** (1985 - 1984): Grbovi rektora i uglednih obitelji Poreča. *Atti del Centro di ricerche storiche - Rovigno* 16, Trieste - Rovigno, str. 345 - 420.
- *** (1987 - 1988): Grbovi rektora i uglednih porodica Grožnjana. *Atti del centro di ricerche storiche - Rovigno* 18, Trieste - Rovigno, str. 185 - 239.
- *** (1981 - 1982): Grbovi rektora i uglednih obitelji Bala u Istri. *Atti del Centro di ricerche storiche - Rovigno* 12, Trieste - Rovigno, str. 361 - 389.

- *** (1988 - 1989): Grbovi rektora, biskupa i uglednih obitelji Novigrada* u Istri. *Atti del Centro di ricerche storiche - Rovigno* 19, Trieste - Rovigno, str. 251 - 333.
- RAKO, A (1947): Uzgoj domaće koze u okolici Metkovića. *Stočarstvo* 1 (1), Zagreb.
- RAKO, A., MIKULEC, K., KARADJOLE, I., KRIŽANOVIĆ, D. (1979): Uzgoj domaće koze u Bukovici i rad na njezinoj gojidbenoj izgradnji. *Stočarstvo* 33, Zagreb, str. 37 - 42.
- SACKEN, Edvard (1893): *Katechismus der Heraldik*. Leipzig.
- SCHROT, Martin (1581): *Wappenbuch des Heiligen Römischen Reichs und allgemainer Christenheit in Europa*. München.
- SIEBMACHER, Johann (1607): *New Wappenbuch des h. Römischen Reichs Deutschen Nation hoher Potentaten, Fürsten, Herrn und Adelpersonen auch anderer Standt und Städte Wappen*. Nürnberg.
- SIEBMACHER, Johann (1772): *Allgemeines grosses u. vollständiges Wappenbuch in welchem aller hohen Potentaten, Fürsten, Grafen, Herren u. Stande...* Nürnberg.
- SKOK, Petar (1972): *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskoga jezika* 2. Zagreb.
- STOJAKOVIĆ, Velibor (1990): Čičarija - Prilog etnološkoj monografiji. *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu* 45, Sarajevo, str. 101 - 135.
- STOJANOVIĆ, Andrija (1978): Stočarstvo i prerada mlijeka na otoku Mljetu. U: *Etnološki prilozi* 1, Zagreb, str. 9 - 39.
- STRČIĆ, Petar (1966): Istarska koza kao trojanski konj. *Večernji list*, nedjelja, 18. veljače, Zagreb.
- STROHL, Hugo Gerald (1900): *Oesterreichisch - Ungarische Wappenrolle*. Beč.
- ŠIMUNOVIĆ, Petar (1976): Iz toponimije Istarskog razvoda. *Istra* 3- 4, Pula, str. 48 - 55.
- Šumarska enciklopedija* 3. Zagreb, 1987.
- Trifunski, Jovan F. (1986): O našem zabranjenom kozarstvu. *Stočarstvo* 1- 2 (40), Zagreb, str. 65 - 68.
- Upitnica Etnološkog atlasa Jugoslavije*. sv. 4, tema br. 22.
- VALVASOR, Johann Weichard (1689): *Die Ehre des Hertzogthums Crain* III. Laybach - Nürnberg.
- *** (1993): *Opus Insignium Armorumque*. Ljubljana.
- *** (1969): *Valvasorjevo berilo*. Ljubljana.
- VITOLOVIĆ, Viktor (1971): Iz prošlosti poljoprivredne Istre; od antike do 18. stoljeća. *Zbornik Poreštine* 1, Poreč.
- RITTER VITEZOVIĆ, Pavao (1994): *Izbor iz djela*, Zagreb.
- ZANIBONI, GIUGLIO (1948): *La toponomastica. Istria e Quarnaro italiani*. Trieste - Perugia, str. 68 - 69.
- ZMAJIĆ, Bartol (1971): *Heraldika, sfragistika, genealogija*. Zagreb.

GOAT ON THE ISTRIAN COAT OF ARMS TOWARDS THE KNOWLEDGE OF THE HISTORICAL BACKGROUND OF THE COAT OF ARMS AND THE ISTRIAN GOAT-BREEDING

Summary

Since 1990, Republic of Croatia has a new coat of arms. What is actually new is only its composition, while its constituent parts are historical Croatian coats of arms, including the Istrian one. Little is known about Istrian coat of arms, but a vague belief that it is an old feature of Istria is prevalent.

This paper presents contributions on the coat of arms that the author has found so far, mostly descriptions of simple figures and tinctures. Discovered examples of the coat of arms show various deviations in detail of its execution. A change of a simple figure in 1915 has also been documented, and from that point on, it was no longer a she-goat but a he-goat.

The origin of this coat of arms is still an open issue, as well as the exact date of its origin and related details. The author explained her assumption that it didn't exist prior to the 17th century.

She was also interested whether the assumption that the goat was on the coat of arms because it was especially important for the existence of people in the past, and that it therefore left trace in religious life, language, monuments and various visual arts, could be proved. These traces probably wouldn't exist if the goats weren't so numerous. The data we presently have at our disposal affirm explicit importance and numerousness of goats in the history of Istria. They particularly left trace in the culture of Čiči (Istro-Romanians), specifically in their speech concerning the names of certain cattle-raising buildings.

Croatian ethnologist A. Stojanović, who recognised the existence of particular goat-breeding layer in the Adriatic and parts of Mediterranean in regards to cattle raising in general, defined one technical detail as a criterion for belonging to that particular layer. Namely, the fact that sheep are not milked, but that goats are milked instead, as is the case on the island of Mljet, but that was not confirmed in Istria, and there was no confirmation that goat milk had been considerably represented in nourishment which is a regular feature of the goat-breeding layer in question.

The author however feels that the role of the goat in the Istrian economy and tradition didn't necessarily have to be so strong in order for it to become a trademark in the coat of arms. So far none of the official documents that would prove that choice are known.

Data found have shown that this coat of arms had been *officially* used for Istria since the second part of the 17th century merely as a figure in primary Venetian and later Austrian official documents. The confirmation of using the coat of arms in the field work dates back only to the early 20th century.

So far the least known aspect of this emblem, i. e. the goat as a simple figure, have been its national implications. Namely, in *Stemmatographia* by Vitezović from the early 18th century this Istrian coat of arms is represented among the *Illyrian*, therefore, according to Vitezović, *Croatian* coats of arms. In addition, it is left for the future to cast the light on the part of the *history* of this emblem, in which the goat became Italian-irredentist-fascist *symbol* late in the 19th and in the early 20th century.

Translated by Ana Kremenčić